

Fecr Yayınları: 467

ŞÎA'DA KUR'AN İLİMLERİ
-Muhammed Hâdi Ma'rifet Örneği-

Dr. Ersin ÇELİK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Kasım 2021

ISBN: 978-625-8005-11-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ŞİA'DA KUR'AN İLİMLERİ

-Muhammed Hâdî Ma'rifet Örneği-

Dr. Ersin ÇELİK

Ankara 2021

Ersin ÇELİK

Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinde 1988 yılında dünyaya geldi. İlkokul ve liseyi burada tamamladı. 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesinde başladığı yüksek lisans eğitimine, 2013 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesine tefsir araştırma görevlisi olarak atanması üzerine bu üniversitede devam etti. 2015 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi'nin Kâdî Beyzâvî haşiyesi üzerine hazırladığı teziyle yüksek lisansını; 2021 yılında ise *Şîa'da Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri - Muhammed Hâdî Ma'rîfet Örneği* başlıklı teziyle doktora çalışmasını tamamladı. Tefsir alanında çalışmalarına devam eden yazarın, çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleleri, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş birçok bildirisi bulunmaktadır.

Evli olan yazar, iki erkek çocuğu babasıdır.

*Genç yaşıta kaybettiğimiz canım abim,
İsa ÇELİK'in aziz hatırasına...*

ÖN SÖZ

Vahyin nüzülü, birbirlerine düşman olan Câhiliye toplumunun gönüllerini birleştirmiş ve bu sayede kardeş olmuşlardı. Ancak bu saadet asrı çok uzun sürmemiş, ümmet Hz. Peygamber'in vefatından sonra tarihsel süreç içerisinde çeşitli fırkalara ayrılmıştır. Her fırka, kendi anlayışı çerçevesinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama gayretinde olmuştur. Ehl-i sünnet'in ardından sayısal olarak en büyük fırka olan Şii/İmâmîye mezhebine mensup âlimler tarafından da Kur'an üzerine yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Nitekim ülkemizde Şii tefsir eserleri üzerine yapılan metodolojik çalışmalarda Şii müfessirlerin Kur'an yorumundaki yöntemlerine dikkat çekilmektedir.

Kur'an ekseninde yapılan çalışmaların bir boyutunu da ulûmü'l-Kur'ân çalışmaları teşkil etmektedir. Ulûmü'l-Kur'ân meselelerinin gerek müstakil eserler olarak gerekse tefsir eserlerinin mukaddimelerinde ele alındığı ve kendine mahsus bir literatür oluşturduğu görülmektedir. Bu çalışmada da Şii/İmâmîye'nin Kur'an tarihi ve Kur'an ilimleri konusundaki görüşlerine odaklanılmaktadır. Her ne kadar Şii tefsir eserleri üzerine yapılan çalışmalarda İmâmîye'nin bazı Kur'an tarihi ve ulûmü'l-Kur'ân meselelerine bakışına değinilmiş olsa da mâhiyeti gereği bu çalışmaların söz konusu meseleler hakkında bütüncül bir perspektif sunmadığı görülür. Zaten tefsir eserlerinin de konusu gereği bir mezhebin Kur'an ilimleri tasavvurunu tam olarak ortaya koyacak veriler içermediği de muhakkaktır. Dolayısıyla Şi'a'nın Kur'an tarihi ve Kur'an ilimlerine yaklaşımını, yine bu alanda Şii müellifler tarafından yazılmış eserler üzerinden ortaya koymanın daha sağlıklı olacağı yönündeki kanaatimiz, bu araştırmanın muharrik unsuru olmuştur.

Sünnî geleneğin aksine Şii/İmâmî gelenekte çağdaş döneme kadar Kur'an tarihi ve Kur'an ilimleri konularını bir bütün olarak ele alan ansiklopedik bir eser yazılmadığı görülmektedir. İmâmîye'de bu tarzda yazılmış ilk eserin, Muhammed Hâdî Ma'rîfet'e ait olduğu söylenebilir. Araştırmamızda İmâmîye'nin Kur'an tarihi ve Kur'an ilimlerine dair görüşleri Hâdî Ma'rîfet'in eserleri merkeze alınarak ele alınmaktadır. Çalışmada, Şii/İmâmî gelenekte Kur'an ilimleri literatüründe nelere odaklanıldığı, nelerin ise üzerinde durulmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Kur'an tarihi ve Kur'an ilimleri meselelerinde Sünnî ve Şii paradigmanın benzeştiği ve ayrıştığı noktalara da dikkat

çekilmektedir. Öte yandan Ma'rifet'in görüşünün tarihten günümüze Şîi/İmâmî âlimlerin genel görüşünü temsil edip etmediğine de tahlil edilmektedir.

Araştırmamızda İmâmiyye'nin bazı meselelerde tercih ettiği görüşü ortaya koyarken zorlandığımızı ifade etmeliyiz. Bunun sebebi ise Şîi düşüncenin tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu kırılmalardır. Dolayısıyla Şîi düşüncedeki bu kırılmalardan dolayı erken dönem Şîi tefsirler üzerinden bir Şîi Kur'an tarihi ve Kur'an ilimleri tasviri Şîa'yı yansıtmaktan uzak olacağı gibi Tûsî ve Tabersî gibi orta dönem Şîi müfessirler üzerinden genel bir yargıya varmak da hatalıdır. Aynı şekilde yalnızca çağdaş dönemde telif edilen eserler üzerinden bir değerlendirme de çeşitli eksiklikleri beraberinde getirecektir. Bundan dolayı, bu çalışmada meseleler ele alınırken Hâdî Ma'rifet merkezde olmakla birlikte, Şîi tefsir birikiminin önemli kırılmalarını temsil eden eserler dikkate alınarak bir sonuca varılmaya özen gösterilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında hiç şüphesiz çok sayıda insanın katkısı oldu. Fakat öncelikle, araştırmanın olgunlaşmasına katkı yapan ve bana akademik ufuk açılan değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Yılmaz'a teşekkür ederim. Ayrıca konulara hem farklı açılardan bakmamı sağlayan hem de eleştirileri ile yön gösteren Doç. Dr. Mustafa Hocoğlu ve Doç. Dr. İhsan Arslan'a; önemli tavsiyeleriyle tezin son şeklini almasında emeği olan Doç. Dr. Recep Demir ve Doç. Dr. Mustafa Şentürk'e; Hâdî Ma'rifet'in bazı eserlerine ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen merhum Hâdî Ma'rifet'in oğlu Hâmid Ma'rifet'e; tezimi okuyarak çeşitli teklif ve tashihleriyle katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Recep Erkocaaslan'a, Öğr. Gör. Vehbi Cansız'a, Arş. Gör. Mustafa Yüce'ye de müteşekkirim. Son olarak, değerli eşim Elvan Hanım'ın sabrı ve gözümlün nuru Beyazıt'ım ve Selçuk'umun civıltısı süreç içerisinde en büyük destekçim oldu, onlara da yürekten teşekkürler.

Ersin ÇELİK
RİZE 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	7
KISALTMALAR -----	12
GİRİŞ -----	13
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı -----	13
2. Araştırmanın Yöntemi -----	15
3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları -----	16
4. Şîa'da Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Literatürü -----	17
4.1. Günümüze Ulaşmayan Ulûmü'l-Kur'an Eserleri -----	18
4.2. Günümüze Ulaşan Ulûmü'l-Kur'an Eserleri -----	20
4.2.1. Müstakil Konulu Kur'an İlimleri Eserleri -----	21
4.2.2. Tefsir Mukaddimeleri -----	31
4.2.3. Ansiklopedik Kur'an İlimleri Eserleri -----	42

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED HÂDÎ MA'RİFET'İN HAYATI VE ESERLERİ -----	45
1.1. HAYATI VE İLMÎ SERÜVENİ -----	45
1.2. ESERLERİ -----	49
1.2.1. Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimlerine Dair Eserleri -----	49
1.2.1.1. et-Temhid fî Ulûmü'l-Kur'an -----	50
1.2.1.2. Sıyânetü'l-Kur'an mine't-Tahrîf -----	52
1.2.1.3. Şubuhât ve Rudûd Havle'l-Kur'an -----	53
1.2.1.4. et-Tefsir ve'l-Müfessirûn fî Sevbihî'l-Kaşîb -----	54
1.2.1.5. et-Te'vîl fî Muhtelifi'l-Mezâhib ve'l-Ârâ' -----	55
1.2.2. Tefsire Dair Eserleri -----	56
1.2.2.1. et-Tefsiru'l-Eseriyyül-Câmi' -----	56
1.2.2.2. Tefsîr-i Sûreti Hucurât -----	56
1.2.2.3. Ma'ârifî ez Kur'an -----	56
1.2.3. Fıkha Dair Eserleri -----	57
1.2.4. Diğer Eserleri -----	59

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİA'DA KUR'AN TARİHİ -----	61
2.1. VAHİY -----	62
2.1.1. Vahyin Mâhiyeti -----	67
2.1.1.1. Vahyin Lafız ve Mana İle Birlikte Nâzil Olması -----	67
2.1.1.2. Vahyin Hitap Olması -----	70

2.1.2. Vahyin Nüzûlü: İnzâl ve Tenzil-----	73
2.1.3. Vahyin ve Peygamberliğin Başlangıcı -----	77
2.1.4. Vahiy ve Hz. Peygamber'in İsmeti Meselesi -----	80
2.1.4.1. Hz. Peygamber'in Ümmîliği Meselesi -----	86
2.1.4.2. Varaka b. Nevfel Hâdisesi -----	91
2.1.4.3. Garânik Hadisesi-----	96
2.1.5. Vahiy Kâtipleri -----	102
2.1.6. İlk ve Son Vahiy -----	107
2.1.7. Âyet ve Sürelerin Tertibi -----	108
2.2. KUR'AN'IN CEM' EDİLMESİ -----	113
2.2.1. Hz. Peygamber Tarafından Cem' Edildiği İddiası -----	113
2.2.2. Hz. Ali'nin Kur'an'ı Cem' Etmesi-----	121
2.2.3. Zeyd b. Sâbit'in Kur'an'ı Cem' Etmesi -----	128
2.3. KUR'AN'IN İSTİNSÂHI-----	132
2.4. SAHÂBE MUSHAF LARI -----	137
2.4.1. İbn Mes'ûd'un Mushafı -----	139
2.4.2. Übey b. Kâ'b'ın Mushafı-----	142
2.5. AHRUF-İ SEB'A/YEDİ HARF MESELESİ-----	144
2.6. KIRAATLER -----	153
2.6.1. Kıraat İhtilafına Etki Eden Âmiller -----	154
2.6.2. Kıraatlerde Tevâtür Meselesi -----	159
2.6.3. Kıraatlerin Tefsire ve Ahkâma Etkisi-----	164
2.6.4. Şîa ve Hafs Rivayeti -----	168
2.7. KUR'AN'IN TAHRİF EDİLDİĞİ İDDİASI -----	173
2.7.1. Ahbârîlere Göre Kur'an'ın Tahrifi Meselesi -----	177
2.7.2. Usûlilere Göre Kur'an'ın Tahrifi Meselesi -----	188
2.7.3. Ehl-i sünnet'e Yönelik Tahrif Eleştirileri -----	193
2.7.3.1. Mensûh Olduğu İddia Edilen Âyetlerle İlgili Rivâyetler-----	194
2.7.3.2. Sünnî Kaynaklardaki Diğer Bazı Rivâyetler -----	200

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİA'DA KUR'AN İLİMLERİ-----	205
3.1. TEFSİR-TE'VİL -----	208
3.1.1. Re'y ile Tefsirin İmkânı -----	209
3.1.2. Tefsir-Te'vil Ayırımı -----	211
3.1.3. Te'vilin Şartları -----	214
3.2. ESBÂB-I NÜZÛL-----	217
3.2.1. Sebeb-i Nüzûl ve Şe'n-i Nüzûl Ayırımı -----	222
3.2.2. Sebeb-i Nüzûlde Umûm-Husûs İlişkisi -----	225

3.2.3. Kur'an'ın Ta'riz Üslûbü İle Nüzûlü-----	228
3.2.4. Sahâbe Hakkındaki Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerine Yaklaşımı -----	233
3.2.5. Ehl-i beyt Hakkında Nâzil Olduğu İddia Edilen Âyetler-----	237
3.3. MEKKÎ-MEDENÎ -----	243
3.3.1. Mekkî ve Medenî Süreler-----	246
3.3.2. Mekkî Sürelerdeki Medenî Âyetler -----	253
3.3.3. Medenî Sürelerdeki Mekkî Âyetler-----	258
3.3.4. Mükerrer Nüzûl Teorisi -----	261
3.4. MUHKEM-MÜTEŞÂBİH-----	264
3.4.1. Aslî ve Arazi Müteşâbih -----	267
3.4.2. Kur'an'da Müteşâbih Âyetlerin Bulunma Sebebi-----	269
3.4.3. Müteşâbih Âyetlerin Te'vilini Kimlerin Bilebileceği Meselesi -----	271
3.5. ZÂHİR-BÂTİN -----	274
3.6. NÂSİH-MENSÛH -----	277
3.6.1. Neshin Tanımı -----	280
3.6.2. Nesh ve Bedâ Ayrımı -----	282
3.6.3. Neshin Çeşitleri-----	286
3.6.4. Mensûh Olduğu Belirtilen Âyetlere Dair Görüşleri -----	293
3.7. İ'câZÜ'L-KUR'ÂN -----	297
3.7.1. Sarfe Teorisi -----	301
3.7.2. İ'câz Vecihleri-----	306
3.7.2.1. Beyânî İ'câz -----	306
3.7.2.2. İlmî İ'câz -----	312
3.7.2.3. Teşriî İ'câz -----	315
3.8. GARİBÛL-KUR'ÂN -----	316
3.9. MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN-----	320
3.9.1. Âyetler Arası Münâsebet -----	321
3.9.2. Süreler Arası Münâsebet -----	325
3.10. HURÛF-I MUKATTAA-----	327
3.11. AKSÂMÛ'L-KUR'ÂN -----	331
3.12. TERCÛMETÛ'L-KUR'ÂN -----	332
3.13. TABAKÂTÛ'L-MÛFESSİRİN -----	336
SONUÇ -----	341
KAYNAKLAR -----	347